

Ocene in poročila

NOVA SLOVENSKA SLOVNICA

V novi slovnici¹ ni sicer nikjer zapisano, da je to nova izdaja slovnice iz leta 1947, vendar se iz nje same lahko hitro prepričamo, da imamo opraviti z znatno izpopolnjeno in v marsičem izboljšano izdajo omenjene slovnice. Delo je prav gotovo to, kar so avtorji postavili v poglavju z naslovi, ki jih doslej v naših slovnica nismo poznali: glasovne in pisne prvine ter besedno gradivo. Ta snov (opis glasov, pisava, pravorečje, nauk o naravi, pomenu, tvorbi in življenju besed, izzeti moramo seveda pravopisna pravila, ki se seveda za zdaj ne morejo ločiti od pravil v SP 1950) je obdelana popolnoma na novo na podlagi trdnega znanja in modernih načel. Škoda je le, da niso po enaki zasnovi in z enakim poletom obdelana tudi druga poglavja v slovnici. Izmed mnogih stvari, ki v prvem delu zaslužijo pohvalo, bi omenil samo to, da se tropi, kolikor so predmet slovnice, obravnavajo v poglavju o pomenu besed v skladu s tokom obravnavane snovi in ni poglavje o njih prilepljeno na koncu, kakor to najdemo v mnogih starejših slovnica. Posebno ceno dajejo dalje knjigi razširjena in poglobljena poglavja o izpeljavi besednih vrst in pa odstavki pri posameznih besednih vrstah o naglasu (seveda samo glede na mesto naglasa). Poglavje o besednem redu na koncu knjige je prirejeno po Breznikovi slovnici in ne prinaša nič novega. Sporadično so v knjigi dodani tudi nekateri manjši, med njimi zelo tehtni dodatki, popravljene so tudi nekatere nenatančnosti iz slovnice leta 1947.

Pred obravnavo nove slovnice v podrobnostih je treba ugotoviti, komu je knjiga pravzaprav namenjena. Ker jo je potrdil svet za prosveto in kulturo LRS, priča to, da imamo opraviti s šolsko knjigo; ker imamo za nižje razrede srednjih šol posebne jezikovne vadnice, je nova slovnica očitno namenjena višješolcem. Samo po sebi se seveda razume, da so sestavljavci mislili tudi na piščoče ljudi izven šolskega kroga. Zdi se mi pa, da slovnica, kakor je tudi v svoji sedanji zasnovi zelo dobro delo, vendarle ni zamišljena in tudi ne izdelana tako, da bi mogla ustreči vsemu temu, čemur bi po dejanskih razmerah morala. Zato moje opombe ne merijo toliko na posamezne pomanjkljivosti ali napake, ampak v prvi vrsti opozarjajo na stvari, o katerih bi slovnica vendarle morala govoriti, če naj bi bila to, kar bi morala biti. Po sedanji obliki je namreč v mnogih stvareh na isti ravni razširjena slovnica, kakor jo je videti iz jezikovnih vadnic (zato je tudi razumljivo, da so te vadnice s takim pridom prirejene po prednjici sedanje slovnice). Tako je velika škoda, da iz nje tako zelo malo izvemo o slovenskem naglasu. Naglas bi zaslužil posebno poglavje. Govoriti bi bilo treba tudi o intonacijah podrobneje, pa čeprav niso predpisane za zborni izreko. Slovenski vokalizem je tako tesno povezan s poudarkom, da ga brez znanja vsaj osnovnih stvari o naglasu ni mogoče razložiti. Zanimivo je tudi razmerje med slovenskim in srbohrvatskim poudarkom; o tem je govoril v svoji slovnici že Breznik, iz sedanje slovnice pa o tem ničesar ne izvemo. Če bi poznali glavne naglasne zakonitosti, bi mnogo lažje razložili precej posebnosti v oblikoslovju. V okvir slovnice bi sodilo tudi poglavje o jezikovnem slogu; vendar so te stvari pri nas za zdaj še nezorana ledina in zato o njih še ni mogoče govoriti v slovnici.

Uvodno poglavje v slovnico podaja najpoglavitnejše iz razvoja knjižne slovenščine. Ta uvod je napisan razgibano, ponekod pa vseeno preveč skopo. Takoj na začetku me je zelo začudila trditev, da so brižinski spomeniki rabili tujcu, da ga je čreda za silo razumela. Brižinski spomeniki (zlasti drugi in

¹ Slovenska slovnica. Sestavili dr. A. Bajec, dr. R. Kolarič, dr. M. Rupel. Ljubljana 1956.

tretji) so zelo pozitiven odmev Konstantinovega in Metodovega literarnega dela v Panoniji, napisani v domačem jeziku, po slogovni uglajenosti pa so na takšni višini, da se z njimi ne more kosati noben slovstveni izdelek prihodnjih stoletij. Besedilo teh spomenikov so naši davni predniki prav gotovo dobro razumeli in ne samo za silo.

Izgovor palatalnih *l'* in *ñ* na koncu besede ali zloga je zelo dobro opisan (22, 23), nerazumljivo pa je, kako da ta glasova vsaj v oklepaju nista omenjena v razpredelnici (24), prav tako ne oba zveneča zlita glasova, čeprav sta prava soglasnika zbornega govora. Slovnica večkrat govori o zbornem izgovoru, nikjer pa ne pove, kaj je to, tudi tam ne, kjer se omenja zborni govor knjižnih jezikov (16). Prav tako ni nikjer pojasnjeno, kaj je pogovorni jezik (25). — Pri zevu je postavljena preostra meja med knjižnimi in ljudskimi besedami. Za zborni govor je po mojem mnenju dovoljena poleg navadne, počasne tudi hitra izreka in v takem primeru mora biti tudi za zborni govor dovoljena izreka *poiskáti, zaigráti, naokóli, bo úšžu* itd. — Na novo uči slovnica popolnoma prav, da se končne medije *-b, -d, -g, -z, -ž* izgovarjajo na pol zveneče (tako tudi že SP 50). — Mimo SP predpisuje zdaj slovnica, da se pred *l, lj* na začetku besede govori ustnično-zobni *v*. Malo verjetno se mi zdi, da bi v zbornem govoru res ločili med *uliti* in *vliti, ulomiti* in *vlomiti, uráčunati* in *vračunati*; dejanska izreka je že mimo tega ločevanja: občuteni predlog ali predpona *v, u* se obravnavata enako (*u, u*). Prestrogo je tudi predpisovati samo *u* v primerih, kakor *predvčerajšnji, ž vso silo, pred vsako hišo* itd. Težka ali lahka izgovorljivost je namreč zelo relativen pojem. V hitri izreki so oblike *z u* čisto mogoče in tudi v zbornem govoru domače, pa čeprav dosedanje slovnice učijo, da niso. Odločiti se bo nadalje treba za to, ali se sredi besede ali v stavčni zvezi med dvema besedama pred *l, lj, r* govori *v* ali *u*. Slovnica se je z nekakšno rezervo odločila, da se *v* pred *l, lj* izgovarja kot *u* (48); o tem, kaj je *z v* pred *r*, ne govori nič, čeprav govorimo *maurica, šaurá, smrdokaura, očetou rod* itd. Razločneje bi bilo tudi treba povedati, kaj je *z v* pred *v*: *prav vse, v vse se vtika, prav v vse, prav v vrhu*.

Definicijo o premičnem poudarku (30) bi kazalo nekoliko spremeniti, ker bomo sicer prišli v oblikoslovju v zadrego. Doselej smo namreč govorili (in to velja tudi za novo slovnico) o premičnem poudarku samo takrat, če je poudarek prehajal z osnove na končnik, kadar pa se je premikal v okviru osnove in ni prehajal na končnik, ni veljal za premičnega (*bógat — bogáta, pótok — potóka*). — Pri glasovnih spremembah pogrešam razlage, zakaj pišemo *moški, angleški, društvo, postrešček* s *š* in ne z *ž*. — Napak je, če se pri prevoju oblike *brati, mreti* navajajo kot zgled za prevojno onemitev vokala. Ves pojav prevoja je mnogo starejši in sta zanj te besedi prva na oslabei stopnji (*bráti*), druga pa na normalni polni stopnji (*merti > mréti*). Nemogoče je torej včasih z oblikami iz modernega jezika razlagati posebnosti, ki imajo korenine daleč v starini. Če se pri kakovostnem prevoju omenjajo oblike z razmerjem *e — o* (*grebem — grob*), je treba omeniti tudi besede z razmerjem *e* (nekdanji *ê*) - *a* (iz starega *ō*): *lesti — laziti, sestí — saditi, plezati — plaziti se*.

Premalo natančno je pravilo, da se v zvezah *lj, nj* izgovarja *j* kot pripornik (48); tako se namreč v dobri, neprisiljeni izreki nikjer ne izgovarja, ampak mehko *li, ni*. Napačna izreka *lj, nj* se je vgnezdila v ljubljanskem radiu. — Očitno preskopo je obdelana izreka *t. i. trdega l*. Vse, kar je o tem povedano (47), je znano iz jezikovnih vadnic, težja, pa vseeno zanimiva vprašanja s tega področja niso niti nakazana.

Oblikoslovje samo (tukaj ne mislim na nova, dobra poglavja iz besedotvorja, ki so iz metodičnih vzrokov postavljena semkaj) ne prinaša dosti novega. Pozornemu opazovalcu se tudi tukaj odpira precej zanimivih vprašanj, vendar jih slovnica sploh ne načenna. Pri 1. sklanjatvi niso med posebnostmi naštetih stari roditeljski *rók, nóg, pét* (o prvih dveh izveš samo posredno v

drobni opombi); povedati bi bilo treba vsaj malo tudi o roditelju na -á, kako in zakaj je nastal. Ni dosledno, da so pri končniškem poudarku v ednini dovoljene dvojne oblike (*stezè* in *stezèè*), v množini pa pri enaki končnici ne (samo *stezè*). Pri 2. sklanjavi bi bilo treba omeniti, da ima *povodenj* v orodniku ednine s *povodnijo*. Ne vem, ali je res, da se pri besedah *oblast*, *obrv*, *postrv*, *nozdrv*, *pomoč* čedalje bolj kaže nagnjenje k ustalitvi nepremičnega poudarka (95); zdi se mi, da gre razvoj ravno v nasprotno stran; res pa velja to za druge besede, ki so našteje v tej zvezi: *reber*, *žival*, *kokoš*. — Zelo veliko bi se dalo in tudi moralo povedati o moških samostalnikih s kratkim poudarkom na zadnjem zlogu ali pa s premaknjanim poudarkom v imenovalniku (*pôrod* — *poróda*). Kako pereče je ravno to vprašanje, se lahko vsak prepriča, če primerja te samostalnike v Ruplovem Slov. pravorečju in pa v SP 1950. Za samostalnike mošk. spola s premičnim poudarkom sta zgled *most* in *mož*, nato pa je zapisano, da se tako sklanjajo predvsem enozložnice (naštetih je 12 samostalnikov). Kakor hitro se trdi, da se sklanjajo *predvsem* taki samostalniki, se nehote zbudi misel, da se lahko vsaj včasih tudi drugačni, takšnih pa v resnici ni. Treba bi bilo ugotoviti, da imajo roditelj edn. eni po zgledu *možá*, drugi *gnójá* in *gnójá*, tretji *sinú* in *sína*. Iz slovnice ni jasno, kateri samostalniki imajo v množinskem imenovalniku -*ovi*, kateri -*jé*, kateri pa mogoče zraven tega še -*i* (*traki* — *trakovi*). Nikjer ni povedano, da je bistveno za vse te samostalnike, da so padajoče poudarjeni, da pa je zašlo mednje tudi nekaj drugače poudarjenih enozložnic (*prág* — *pragóvi*, *gôzd* — *gozdóvi*, *grôb* — *grobóvi*). Poiskati bi bilo treba tudi padajoče poudarjene enozložnice, ki nimajo več premičnega poudarka (*člen*, *knez*, *krés*, *ples*, *strup*, *tast*, *vlak*, *vran* itd.). Pri samostalniku *otrók* predpisuje slovnica v množini *pri otrócih*, *z otróki*, SP pa naglaša *pri otrócih*, *z otróki* in se mi zdi to boljše. — K ednini *ókno* postavlja slovnica kot obvezno množinsko obliko *ókna* (103), pa čeprav je taka oblika za knjižno izreko že več ali manj mrtva. Dobro bi bilo kaj več povedati o besedah te vrste, vsaj o tistih, za katere SP dopušča dvojne oblike (*séla* — *séla*, *bédra* — *bédra*, *stégna* — *stégna*, *rešéta* — *rešéta*). Samostalnik *dno* ima tudi dvojino in množino (SP 152), to bi bilo v slovnici tudi treba povedati, čeprav ne mogoče v sami paradigmi. — V tej slovnici je na novo zaživel določni pridevnik *svétli*. V SP mu je bilo usojeno kratko življenje (779), ker je bil že takoj med popravki in dostavki na koncu SP zamenjan z obliko *svétli* (931). Ali naj bi tudi tej obliki zdaj odklenkalo? — Kaj mislim o stopnjevanju, o tem sem spregovoril drugje.

Delitev glagolov na šest priponskih vrst je resda še zmeraj precej v navadi. Vendar bi bilo treba pomisliti, ali ne bi bilo mogoče prikladnejše razdeliti vse glagole (priponске in brezpriponске) na osem vrst: prvih šest bi jih bilo dosedanjih, v sedmo bi šli brezpriponški glagoli, v osmo pa nepravilni, to je takšni, ki jih ni mogoče brez sile uvrstiti v nobeno od prvih sedmih vrst (n. pr. *spati*, *hoteti*, *iti* itd.). Poleg oblik *molsti*, *tolči* zaslužita, da se omenita tudi obliki *mlesti*, *tleči*, glede strukture bi jih bilo lahko primerjati z glagolom *vreči* — *vřem*. Prav bi bilo pri obravnavi glagolov po vrstah sproti navajati zglede za tvorbo iterativov. Pri tej priložnosti bi se dalo ugotoviti tudi to, kateri glagoli imajo iterativne oblike kot nezložene glagole (*tekati*, *rekati*, *padati*, *nositi*, *broditi*, *laziti*, *sedati*, *sipati* itd.), kateri samo kot prefigirane glagole in kateri sploh nimajo posebne iterativne oblike (*krasti*, *gosti*, *molsti*, *dolbsti*, *pleti*, *tolči*, *vreči* itd.). Opozoriti bi se dalo na analogične tvorbe (*začenjati*, *ožemati*, namesto *začinati*, *ožimati*, pri tem bi se dala napraviti lepa primerjava z iterativi *preklinjati*, *umirati*). Dalje je treba v slovnici omeniti takšne ponavljalne glagole, pri katerih ne čutimo več iterativnosti, pa so še zmeraj nedovršni, n. pr. *kalati*, *parati* (*prati* — *porjem*, *klati*), deloma tudi že *sipati*, in tiste, ki so se iz iterativov prelevili v dovršnike: *plačati*, *vprašati*, *srečati*. Glagol *pomagati* je nedovršnik, *premagati*, *zmagati*, *omagati* pa so dovršni, po tvorbi pa so vsi iterativa; razlaga za takšno stanje bi se našla v okoliščini, da sta glagola *premoči* — *premagati* še zmeraj v isti pomenski ravnini, dvojici *premoči* — *premagati*, *zmoči* — *zmagati* pa ne več *omagati* pa pravzaprav nima ustreznega dovršnika (*omoči*), lahko si pomaga tu in tam z drugo zloženko (*obnemoči*). — Po krivem se šteje med glagole 7. razreda I. vrste glagol *vreti*, češ da je sedanjik *vřem* nastal iz *vřejem*; bil

je to sprva glagol III. vrste (vréti — vřf, vřiši). Ko je v nedoločniku onemel polglasnik, se je *vreti* glasilo kakor *treti*, *mreti*, zato je k sedanjiku *trēm*, *mřēm* nastal še nov sedanjik *vřēm* (namesto prvotnega *vřim*). Šele ko je bila dosežena ta stopnja, je zaradi enakih nedoločnikov *vreti*, *greti* k sedanjiku *gřēm* dialektično utegnulo nastati še *vřejem*. Da je *vřejem* zelo mlada oblika, o tem priča iterativ *zavirati*, ki bi se moral glasiti *zavřevati* (kakor *pogřevati*), ko bi imeli opravka s staro vokalično osnovo I. vrste. Kakor *vreti* je prišel v 6. razred te vrste iz III. vrste tudi glagol *zreti* — *zřem* in je v naši slovnici pravilno postavljen na svoje mesto.

Da imajo v I. vrsti premični poudarek glagoli s širokim *ě*, *ó* v osnovi, je res; vendar imajo tak poudarek tudi nekateri glagoli z ozkim vokalom: *dólbsti*, *pléti*, *stréči*, *séči* (*sězem*), *vřéči*, *vléči*, *tólči*, *objéti*, *ujéti*, *verjéti*, *kléti* itd. in vrh tega še *klati* ter *prati*. Prav tako je glede premičnega poudarka preozko zajeto pravilo pri glagolih II. vrste, ker imajo lahko premični poudarek tudi takšni glagoli, ki nimajo *-ě-* v kratkem infinitivu (*vrniti*, *pogřniti*, *iztegniti*, *planiti*, *kloniti*, *ogniti se* itd.). Pri teh glagolih se pokaže še eno vprašanje, ki ga v I. vrsti ni: kako je s poudarkom v infinitivu in opisnem deležniku (*vrniti* in *vrniti*, *ugásnila* in *ugásnila*). Te stvari so v SP precej neenotno obdelane, vendar bi se le dalo toliko ugotoviti, da imajo zanesljivo zmeraj premični poudarek vsi tisti glagoli, ki imajo v korenu etimološki *e* ali *o* (v kratkem infinitivu, opisnem deležniku nom. sg. m. in 2. sg. veleznika sta to *-ě-*, *-ó-*); to velja za glagole II., IV. in V. vrste. Med glagoli, ki imajo v korenu prvotno dolge vokale, pa je zelo veliko takih, ki se spregajo ali s stalnim ali s premičnim poudarkom ali pa z enim in drugim. Takšno stanje bi moralo biti iz slovnice vidno vsaj toliko, da bi bilo v njej kaj povedano o razvojnih smernicah pri naglašanju slovenskega glagola.

Na str. 192 je prav povedano, da sta obliki *obstojati*, *pristojati* napačni, ni pa pravilna pot, po kateri se to dokazuje. Okoliščina namreč, da se *k nastati* (*nastanem*), *postati* (*postanem*), *vstati* glasio nedovršniki *nastajati*, *postajati*, *vstajati*, prav nič ne dokazuje, da bi se moralo reči *obstajati* in ne *obstojati*, ker pri naštetih treh glagolih v korenu nikdar ni bilo *-o-* (pri glagolu *stati* — *stanem* se je infinitiv glasil tako že od nekdanj, *stati* — *stojim* pa je nastalo iz *stojati*). Na pomoč je treba poklicati glagola *postojim* — *postati* in *postajam* — *postajati* (ne *postojati*) in sorodne tvorbe *vzhajati* (ne *vzhajati*), *zbadati* itd. — Nerodno je razložen deležnik sedanjega časa glagolov IV. vrste (193), kakor da bi bili nekoč imeli v 3. pl. *-e* samo glagoli s poudarkom na končnici. Že pri osebnih obrazilih bi bilo treba razložiti, da so imeli v 3. pl. *-jo* sprva samo glagoli I/7, III/1, V/1, 4 in VI (*znajo*, *umejo*, *delajo*, *dajejo* < *dájó*, *kupujejo* < *kupujó*), vsi drugi so imeli *-o* ali *-e* ne glede na poudarek (torej tudi: *pádo*, *vzdígnó*, *nóse*), do danes so se te t. i. krajše končnice ohranile samo, če so bile naglašene. Na podlagi takšne ugotovitve se da preprosto postaviti pravilo, da se dela deležnik na *-č* zmeraj iz krajše oblike (tudi *kupujó-č*, *pišó-č*, *nosé-č*). Povedati bi bilo treba tudi, da je ta deležnik danes zmeraj končno poudarjen (*-óč*, *-ěč*), da pa so imeli nekoč glagoli s poudarkom na osnovi v sedanjiku tak poudarek tudi v sedanjiškem deležniku (*mísléč*, *nóseč*). Pokazati bi se dala tudi odvisnost glede poudarka med sedanjikom in trpnim deležnikom (*naprósim* — *napróšen* : *razdelím* — *razdeljěn*). — Poudarek glagolov IV. vrste bi zaslužil precej več pozornosti, kakor je je videti na str. 194. Slovnica bi morala vsaj registrirati dvojne oblike v opisnem deležniku glagolov te vrste s poudarkom na priponi; SP dopušča tukaj dvojne oblike (*razdélili* in *razdelíli*), slovnica pa tega še omenja ne. — Razmišljanje o tem, ali je *-jo* osebno obrazilo ali ne (195), je močno nejasno.

Splošno rabljeni glagol *izobraževati* (*izobrazovati* se rabi zelo zelo redko) je po čudni usodi postavljen ob stran glagoloma **pogoževati*, **občujevati*. To, kar se pripoveduje o *izobraževati*, bi veljalo za *obrazovati*, dodati pa bi mu bilo treba še katerega, n. pr. *zaposlovati*. — Razvojna smer glede poudarka pri glagolih VI. vrste je dobro podana (200), kot mero to določevanje naglasnega mesta pa bi vzel kratki infinitiv: kjer je tam poudarek trdno na prvem zlogu, ostane tam tudi v dolgem infinitivu in vseh oblikah (*věrvat* — *věrovati*, *pěstvat* — *pěstovati*, *kolědvat* — *kolědovati*: *světvat* ali *svetvāt* — *světovati* ali *svetováti*, *várvat* ali *varvāt* — *várovati* ali *varováti* itd.).

Da ima *dati* v 2. pl. *daste*, pove vsaka slovnica, kako pa je v zloženkah, ne pove nobena, tudi naša ne, in prav tako molči tudi SP. Ali je v rabi *prodaste*, *oddaste*, *razdaste* ali *prodate*, *oddate*, *razdate*? Pravilne bi bile prve oblike, splošna raba se je oklenila drugih in slovnica bi jih bila morala zapisati. — Če trdi pravilo, da predpreteklega časa *navadno* ne delamo od nedovršnikov (204), se da to razumeti samo tako, da ga pa včasih vendarle delamo tudi iz nedovršnikov; v takem primeru je treba postreči z zgle-dom (prim. v Breznikovi Slovenski slovnici 1934, 134: *Prej je bil pisal, kdaj pride, tisti dan pa je še brzojavil*). Nekaj podobnega beremo o nedovršnem sedanjiku, da se namreč *redno* ne more rabiti za izražanje prihodnosti (207). Ali se izredno sme? Dovršni pripovedni sedanjik se po pravici imenuje dra-matični sedanjik, isto ime naj se da tudi nedovršnemu pripovednemu seda-njiku, saj izraža isto kakor dovršnik. Dobro je dopoljneno pravilo o učinkovitem sedanjiku, da se rabi tudi v trpniku v 3. osebi (208). Zapisni sedanjik je mogoč ne samo pri dovršnikih, včasih tudi pri nedovršnikih. Na podobi je n. pr. lahko napis: *Nemci postrele talce*, lahko pa tudi: *Nemci streljajo talce* (ta drugi napis je celo nazornejši kakor prvi). Ime *dovršno* in *nedovršno* pretekli čas se pravilno glasi *dovršni* in *nedovršni* pretekli čas (prim. dovršni in nedovršni sedanjik). Prožnejša kakor v prejšnji slovnici je zdaj definicija o povratnih glagolih in ugotovitev, da so lahko v vseh treh načinih (223).

Ko se govori na splošno o prislovu (243), se zamenjuje prislov s pri-slovnim določilom. Ležeče tiskane besede v navedenih stavkih so prislovi, saj se tukaj obravnavajo besedne vrste in ne stavčni členi. Že tukaj bi bilo treba povedati, da so prislovi besede, ki v stavku določajo ali glagol, zlasti določnega (predikativna raba), ali pa druge besede, t. j. pridevnik, prislov in tudi samostalnik, če se v zvezi v stavku rabi kot prislovno določilo (atributivna raba). Glede nikalnega roditelja v zvezi z *ne le* je slovnica strožja kakor SP (263; SP 403). — Eno najbolj zapletenih vprašanj je, kdaj stoji v zanikanem stavku objekt v genitivu, če namreč objekt ni naravnost odvisen od predikata ali če je objekt odvisen od infinitiva, ki je v stavku subjekt. O tem so bila izrečena že različna mnenja, prim. § 319 v Breznikovi Slovenski slovnici 1934, istega avtorja razpravo o stavčni negaciji (Razprave AZU 1943) in pa pred-vojno Slovensko slovnico za III. in IV. razred srednjih šol. Takega vprašanja prav gotovo ni mogoče odpraviti z nekaj splošnimi ugotovitvami (263).

Sintaktična posebnost je osebek v instrumentalu v takihle primerih: *Z materjo sva bila v mestu. Veselil se je z vso hišo*. To se pravi: mati in jaz sva bila v mestu, veselil se je on in vsa hiša. Vprašanje pa je, ali je instru-mental subjekt tudi v stavkih: *Z materjo sem šel v mesto. Mati je šla z mano v mesto. Z otroki se igra. Z volkovi se pajdaši*. Če prva stavka razumem tako, da sem mater peljal ali spremil v mesto in da je mati mene peljala v mesto, potem ima v teh stavkih instrumental vlogo objekta. V tretjem stavku ima instrumental lahko pomen objekta (otroci so tako rekoč predmet moje igre), lahko pa je tudi subjekt (otroci in jaz se igramo). Tak recipročni subjekt je prav gotovo izražen z instrumentalom v četrtem stavku. Z objektom v instrumentalu imamo opraviti v stavkih: *Umorili so mater z otrokom vred* (= mater in otroka). *Prišel je s tem pismom k nam* (prinesel nam je to pismo). Takih stvari se slovnica dotika v opombi na str. 175, deloma pa tudi na str. 295, ko govori o razločku med predmetom in prislovnim določilom. Problem je zelo hvaležen in vreden nadrobnejše obdelave. Takšna smer je nakazana že v SP (išči v slovarju pri posameznih predlogih). Rešiti je seveda treba vprašanje, kako se ločita predmet in prislovno določilo. Na splošno velja, da imamo predmet povsod tam, kjer se neprisiljeno vprašamo z vprašal-nico po sklonu, po prislovnem določilu pa se vprašujemo z vprašalnimi prislovom. Vendar so tudi pri tem izjeme. V stavku: *S kolom ga je udaril po glavi* (290) se vprašamo: s čim ga je udaril?, kod ga je udaril? V prvem primeru se vprašam po sklonu, vendar se dejanje ne prenaša na kol, ampak je kol le sredstvo za to dejanje (prislovno določilo načina). V stavku: *Otroku so se sline pocepile po obleki* (290) je *po* obleki objekt samo takrat, kadar ima glagol prenesen pomen (si je zaželel obleke), sicer pa imamo opraviti s pri-slovnim določilom kraja (pa četudi se poleg s kod? lahko vprašamo po njem po čem?).

Kaj je direktni in kaj indirektni objekt? Ne vem, ali je dober odgovor, ki ga beremo v slovnici: prepozicionalni objekti so indirektni, objekti v akuzativu pa direktni (290). Tako pojmovanje je preveč formalistično. Odločilna je vloga, ki jo ima v vsakem posameznem primeru objekt v stavku. Objekt v akuzativu je v vsakem primeru direktni objekt. Prav tako je direktni vsak tisti objekt, ki sicer ni v akuzativu, pa ima vlogo akuzativnega objekta: *Kesam se nepremišljene besede* = obžalujem nepremišljeno besedo. *Stregel mi je po življenju* = življenje mi je hotel vzeti. Indirektni objekt bi bil to, kar sicer imenujemo oddaljeni objekt, ta pa je navadno v dativu. V slovnici bi bilo treba pretresti vsa tista poglavja, ki govorijo o objektu (zlasti oddelek o rabi sklonov, ki je slovnici na novo dodan).

Med prilastke štejemo vse tiste besede, ki v stavku pojasnjujejo samostalnike. Taki prilastki so v resnici zelo številni, niso pa edini. Prilastki so namreč tudi tiste besede, ki določajo pridevnike, prislove in zveze, ki imajo pomen prislovnega določila; za to se uporabljajo najrazličnejši prislovi (*precej velik, čisto zadaj, daleč tam za goro* itd.). Ne strinjam se s tem, da bi v zvezi *Peter Klepec* bila prva beseda prilastek, saj rečemo Klepčev Peter in ne Petrov Klepec; tudi velja pravilo, da stoji samostalniški prilastek za svojo odnosnico. Dobro bi bilo dalje, ko bi slovnica kaj spregovorila o samostalniškem prilastku v modernem strokovnem jeziku.

Vse slovnice učijo, da je priredje zveza dveh ali več glavnih stavkov, tako tudi naša (299). Vendar imamo prav tako priredje, če sta prirejena glavni stavek in celo podredje ali pa dve ali več podredij, n. pr. *Če se je kdo približal, zazibal kletko, se je komaj ganila, le oči so se za hip na pol odprle in iz njih se je zabliškalo tisto besno, globoko, neugnano sovraštvo, ki tudi v ječi ni poznalo ne vdanosti ne strahu* (Cankar). Napačno je torej stališče, da v priredju ni mogoč odvisnik, odloča le način povezave med seboj.

Premisliti je treba, ali so odvisniki, ki se začenjajo z relativnimi zamikmi ali z relativnimi prislovi, res različni odvisniki (osebko, predmetni, prislovnji) ali pa so čisto navadni prilastkovi stavki. Stavek: *Kdor dela, zasluži plačilo* pove isto kakor: *Vsak, kdor dela, zasluži plačilo*. Prav tako: *Kadar mačke ni doma, miši plešejo* = takrat, kadar... *Kjer se pripravata dva, tretji dobiček ima* = povsod, kjer... V stavkih, kakor: *Gorje mu, ki v nesreči biva sam*, je pa objekt izrečno povedan (*mu*) in ni relativni odvisnik nič drugega kakor prilastkov stavek.

Za konec: knjiga bo v določenem krogu sicer dobro opravila svojo nalogo, treba pa bo misliti na to, da v doglednem času vendarle dobimo slovnico, ki se bo občutneje vzdignila nad raven šolske knjige. F. Tomšič

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA I

Vprašanja, ki jih mora reševati presoja nove slovstvene zgodovine¹, niso ne majhna in ne enostavna. Že na prvi mah se nam ob primerjavi z znanimi vidnimi deli drugih narodnih literatur (recimo Bédier-Hazard) postavljajo vprašanja: Ali je nova knjiga na ravni sodobne evropske literarne historiografije? Ali je lahko pred svetom in pred nami merilo oziroma spričevalo naše današnje literarnozgodovinske zmogljivosti in kvalitete? Ali pomeni napredovanje proti prejšnjim slovenskim literarnim zgodovinam?

To in takšno vso možno zahtevnost bude v nas in terjajo že razne zunanje okoliščine. Knjiga je stopila pred domačo in tujo javnost z obetajočo oznako reprezentativne edicije, ki že na zunaj po svoji podobi in opremi spominja na Matičine prvorzredne izdaje (Melik, Kos, Izidor Cankar). Prirejena je z največjo tiskarsko skrbnostjo in je kot še nobena dosedanja literarna zgodovina pri nas bogato opremljena z ilustrativnimi slikovnimi ponazorili, ki mimo literarnozgodovinskega segajo še na umetnostnozgodovinsko področje. Tudi sicer hoče knjiga na standardno mesto: ob njej so se zbrali, ločeno po obdobjih, priznani predmetni strokovnjaki; nastopila je s počastitljivo spo-

¹ Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike. Ljubljana 1956. Slovenska Matica. Str. 459. Napisali Alfonz Gspan, Lino Legiša, Milko Matičetov, Boris Merhar, Mirko Rupel in Franc Tomšič.